

Інтерпретація образу Роксолани у творчості українських митців

Марія Привалова,

студентка Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

У статті досліджується проблема інтерпретації образу Роксолани в українській літературі.

Ключові слова: інтерпретація, історична постать, Османська імперія, історичний колорит.

Інтерес до легендарної українки Роксолани не вщухає, що стверджує звернення до цієї теми істориків, письменників, композиторів. Матеріали багатьох наукових конференцій, у ході яких обговорювався вплив цієї жінки на хід історичного розвитку Туреччини, її рідної України, в черговий раз повертають нас у часи всесильної Хуррем.

Роксолана залишила по собі яскравий слід в історії наймогутнішої тоді Османської імперії, вона була діяльною співправителькою султана. На її честь у Стамбулі названа велика міська дільниця, на якій дотепер стоять збудовані за наказом Роксолани мечеть, притулок для убогих та лікарня — до речі, на місці Аврет-базару, ще одного тогочасного невеличкого ринку. Зрештою, жодна інша жінка в Османській імперії не удостоїлася бути похованою в окремому мавзолеї, який дотепер височіє у Стамбулі поруч із мавзолеєм Сулеймана Пишного. Щоправда, відвідини місця, де покояться останки Роксолани, для європейців, кажуть, чомусь заборонені [7].

Про султаншу Хуррем написано декілька романів, десятки історичних досліджень на різних мовах, у яких вона нерідко зображується як жорстока злочинниця. Про Роксолану також писали й італійські дипломати, що були при турецькому дворі. Згадував про відому українку й Вольтер [1].

Глибокий знавець історії Запоріжжя професор Дмитро Яворницький подорожував слідами запорожців, побував у Туреччині, Ірані, Палестині, в Стамбулі відвідав могилу Роксоляни. Для нього героїня народної думи про Марусю Богуславку — це Роксоляна.

В Україні про Роксолану написані такі твори мистецтва: роман Павла Загребельного "Роксолана", опера Дениса Січинського "Роксоляна" (у 1907 р. автор отримав на неї замовлення й протягом 1908—1909 рр. писав її у Лапшині під Бережанами, лібрето опери написав В. Луцик, а диригував на прем'єрі М. Косак), повісті Осипа Назарука ("Роксоляна", 1930), Сергія Плачинди і Юрія Колесниченка ("Неопалима купина", 1968), драма Г. Якимовича (1869) та роман Миколи Лазорського "Степова Квітка" (1965), студія І. Книш "Імператорська кар'єра Анастазії Лісовської", опублікована в журналі "Відгуки часу" (1972), а також відзнято серіал "Роксолана" (1997) з Ольгою Сумською в головній ролі [3]. У 2009 р. Дмитро Акімов створив двоактний балет "Роксолана". А Д. Кремень і Т. Ярова написали пісню "Роксолана".

Недоступні і винищені історичні джерела, занедбані дослідження минулого не дають змоги письменникам відтворити образи наших предків. Проте наперекір усім перешкодам видатні постаті щораз виразніше оживають і в Україні, й за її межами. Навіть на п'ятому континенті пробралася незабутня Роксоляна до письменницької лабораторії.

В Австралії автор повісті "Гетьман Кирило Розумовський" Микола Лазорський спробував написати "історичний роман" "Степова Квітка". Проте багатоплановість

розповіді, розчленованої довгими авторськими тирадами, сухими історичними вставками, оминає героїню, яка нібито мало цікавить автора. Його Роксолана бездіяльна, з'являється рідко, у дрібних епізодах, наприклад, під час заступництва за начальника євнухів перед Сулейманом [5]. А втім, попри переважання твору історичним матеріалом, Роксолана в "Степовій Квітці" не є історичною постаттю. Волею автора вона — Настася, донька багатого землевласника Дороша Висовського. Її рідне село — Санджари на Полтавщині. Настася сирота, зростала без матері, виховувалася в Чернігівському монастирі. У повісті вона панна на відданні, наречена князя Яреми Сангушка. Тут уява автора поширилася далеко поза дозволені межі.

Не відступив від біографічних даних Юрій Колесниченко у нарисі "Султанка з Рогатина", дарма що використав у зображенні гаремного оточення Роксоляни пластичну картину з "Людоловів" Зінаїди Тулуб.

Серед українських істориків першим про Роксолану в 1924 році написав Агатангел Кримський. Образ Хуррем за чотири з половиною століття оповитий такою кількістю чуток, легенд, суперечливих оцінок, зазначають історики, що фактично не можна розгледіти справжню подобу цієї жінки з незвичайною навіть для свого часу долею.

Павло Загребельний джерелами свого роману про Роксолану називав книгу вченого-сходознавця Агатангела Кримського "Історія Туреччини", в якій Роксолани відведено близько 20 сторінок, і три томи творів московського академіка Гордлевського про історію Туреччини.

Також Загребельний сам побував у Туреччині — в місцях, що пов'язані з Роксоланою. Відвідав місто Рогатин Івано-Франківської області, де народилася Настя Лісовська. Письменник так говорив про свою книгу: "Як пташка клює, так і письменник по крихті збирає звідусіль інформацію. Я намагався написати роман, максимально наближений до дійсних подій. Роман рецензувався в Москві, все було перевірено, життєвий фактаж достовірний. А взагалі мені епоха Сулеймана Пишного нагадує Кремль" [2]. На питання журналістів, чи вважає він Роксолану національною гордістю, Павло Загребельний відповів: "Її життєвий шлях і досягнення — це її особиста гордість. Я ж особисто не став би називати її національною гордістю" [2].

Як один із найкращих творів про Роксоляну треба назвати повість Осипа Назарука "Роксоляна — жінка халіфа й падишаха (Сулеймана Великого), завойовника і законодавця", яка була надрукована у Львові в 1930 році. Автор задумав цей твір ще в 1918 році, студіюючи джерельні матеріали з історії Туреччини, з літератури й етнографії України. Це й дозволило митцеві відтворити епоху й внутрішній світ персонажів. Його Сулейман далекий від простакуватого дядька "Степової Квітки". Надзвичайно палкий і активний характер Насті Лісовської, її небуденна з рисами монументального трагізму й величності постать вражає вже з першої зустрічі з Сулейманом.

Повість О. Назарука не закінчена. Сюжет уривається перед найбільш драматичними подіями — кривавою боротьбою за спадок султанського престолу. Автор обмежився "пророцтвами" невеселого майбутнього, яке віщує Роксолани побожний пустельник. А шкода, бо ерудиція й переконалива мотивація автора дала б картини безжалісної боротьби на життя й смерть, у якій обороною була тільки безоглядність. Без виявлення генези й мотивації вчинків — вони вважаються за злочин. Так і назвав автор в недавно виданих Подорожніх Записках один із уступів під час описів Царгороду — "Злочин Роксолани", уболіваючи над її історією при оглядинах гробниці [5].

Книжка О. Назарука насичена історичним колоритом, ліричні вставки на лад народних речитативів переплітаються елегантним тоном і повтореннями в орієнтальному стилі.

Осип Назарук присвятив "українським дівчатам цю працю про велику українку, що блистала умом і веселістю, безоглядністю й милосердям, кров'ю й перлами" [6, 267]. Крім романтики любовних хвилювань, глибини релігійних зворушень, гарячих материнських почуттів, автор відкриває в Роксолані палкі пориви патріотизму, що їх респектував навіть Сулейман. Як корону всіх найкоштовніших весільних дарунків султан оголосив звільнення українських бранців, дозволивши їм повернутися в Україну.

Візуальним уособленням Роксолани для більшості українців стала актриса Ольга Сумська, яка зіграла роль в однойменному серіалі. У 1996 році режисер Борис Небієрідзе представив на розгляд проект про життя відомої на весь світ галичанки як серйозний фільм, заснований на реальних історичних подіях. У 1997 році серіал ви-йшов на телевізійний екран України, у 2000 році був показаний на каналі OPT [1].

Під час зйомок серіалу журналістка Т. Поліщук зазначала: "Розмовляючи з акторами, зайнятими у зйомках картини, вражаєшся їхньому довготерпінню. Вони готові працювати за копійки, безкоштовно. Тільки б зніматися. І нехай їх бентежать багато історичних нестижових сценарію — на все закривають очі. А навігадували Денис Тесленко з Борисом Небієрідзе чимало. Якщо фільм усе ж вийде на екрани, то ми дізнаємося про долю дітей Роксолани — Селіма й Баязета. Як молодший син піде проти свого батька, перейшовши на бік козаків (привіт від гоголівського "Тараса Бульби"). Розумна Роксолана-Хуррем крутить своїм зоряним чоловіком Сулейманом як хоче. Побачимо нелегкий шлях виникнення Запорозької Січі, дізнаємося про її засновника гетьмана Дмитра Вишневецького (Байду). Багато пригод пов'язано з візором Кримського ханства Аланом-беєм, роль якого виконує Віталій Борисюк. Підступів, змов і убивств на долю головних героїв випадає немало. Свій унесок в інтриги зроблять італійські вельможі. До речі, їх грають "іноземці" — російські актори Ігор Дмитрієв і Борис Хмельницький. У ролі принцеси Корнаро дебютує Дарія Хмельницька [4]."

Рейтинг серіалу дає підстави вважати, що він став популярним. Майстри кінематографа намагались відтворити "неоднозначну, мінливу, але дуже сильну фігуру, особистість, яка двічі подолала кордони стереотипного сприйняття жіночого українського — як власне жінка і як носійка української ментальності [4]".

Оскільки серіал мав дещо незавершений фінал, виникла пропозиція щодо зйомок "Роксолани-2", які відбулися у 2002—2003 роках на студії "Укртелефільм". У двадцяти серіях фільму показано продовження історії славної жінки аж до її смерті (сценарист фільму —

Д.Тесленко, режисер — Б. Небієрідзе), але через певні обставини показ картини було відмінено.

Як зазначає О. Стяжкіна, перепрочитання образу Роксолани почалося в середині 90-х років. З його підсумками можна ознайомитися за двома видами джерел, що не так давно і з великим небажанням були схвалені академічними дослідниками як прийнятні і можливі варіанти вивчення історичного процесу: по-перше, це матеріали інтернет-сайтів, по-друге, відеодокументи, тобто перший український телесеріал "Роксолана" ("Полонянка султана", "Дружина халіфа").

Рідне місто Насті Лісовської — Рогатин, теж не залишилось осторонь ушанування пам'яті султанші. У 1999 році під час святкування 800-річчя міста було відкрито бронзовий пам'ятник Роксолані. Його автор — скульптор Р. Романович.

Портретів Роксолани у світі є чимало, однак дослідники сходяться на думці, що не всі вони документальні, більшість — апокрифічні через закритість життя жінки у мусульманському світі. Найдавнішим серед українських портретів Роксолани вважається той, що зберігся в експозиції Львівського історичного музею і датується XVI ст., — молода жінка з великим білим тюрбаном із червоними смугами. Портрет виконаний на дерев'яній дошці. Наприкінці минулого року в Івано-Франківську за сприяння Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка видано книжку Богдана Гавриліва та Івана Миронюка "Роксолана у світі", у якій вони аргументовано доводять, що знайдено документальні портрети Роксолани італійських художників Паоло Веронезе й Тиціана. "Серед науковців немає єдиної думки, котрий із дев'яти відомих портретів Роксолани нині є достовірним", — зазначає історик-краєзнавець Богдан Гаврилів [1, с.25].

Скориставшись пошуковими системами Yandex, Aport, Rambler, Sesna і поставивши за умови пошуку ім'я "Роксолана", можна уявити собі рівень поширення і міру усвідомлення нового жіночого національного символізму. Результат пошуку, наприклад, за системою Yandex, пропонує досліднику 112 серверів, 3067 сторінок, на яких 9515 разів згадується задане ім'я. Відкинувши енциклопедичні статті, присвячені племені роксоланів, а також книгарні, що торгують однойменною книгою Павла Загребельного, ми можемо отримати "сухий", але вражаючий залишок укорінених у масовій свідомості образних стратегій. Українська Роксолана — це "лідер квіткового бізнесу України ТОВ "Роксолана", журнал для жінок, численні кафе, мінеральна вода, портфоліо моделей і фотографії дам, що бажають вийти заміж за іноземця, псевдонім української співачки, рекламні агенції, косметичні фірми, колекції верхнього одягу і нижньої білизни, салони і магазини, кухонні меблі та механічні прилади [1].

Література

1. Рошина Н. Роксолана. — Харків, "Портфоліо", 2009 р. — 123с.
2. Роксолана: Міф чи гордість // CITY LIFE/ — № 5. — 2005. — С. 18—25. (укр.)
3. Енциклопедія. Режим доступу: <http://www.macsanomat.com/index.php/term/1-entsiklopediya,35189-roksolana.xhtml>
4. Поліщук Т. Пристрасті за Роксоланою. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/4794>
5. Книш І. Імператорська кар'єра Анастазії Лісовської. Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/text/roksolana.html>
6. Назарук О. Роксоляна. — К.: Дніпро, 1992р. — 271с.
7. Скаврон Б. Слідами Роксолани. Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/node/4944>

Марія Привалова. Інтерпретація образу Роксолани в творчестві українських писателів

В этой статье исследуется проблема интерпретации образа Роксоланы в украинской литературе.

Ключевые слова: интерпретация, историческая фигура, Османская империя, исторический колорит.

Mariya Privalova. Interpretation the figure of Roxolan in Ukrainian literature

Article is study the problem of interpretation of the image Roksolana in Ukrainian literature.

Key words: interpretation, historical figure, the osmanska empire, historical colour.